

Mimar Sinan'ın Mescidleri

Prof.Dr. Aptullah KURAN

Tezkiret ül-Bünyan, Tezkiret ül-Ebniye, ve **Tuhfet ül-Mi'marin**'de toplam 52 mescid kayıtlıdır ve bunlardan 45'inin adı üç, 6'sının adı iki, birinin adı da tek tezkerede geçer. Sinan'a bağlanan mescidlerden 45'inin-- yani % 86'sının-- üç tezkerede yer almasında bu yapı türüne giren eserlerin genellikle İstanbul ve çevresinde bulunmasının büyük payı vardır. Üçü ana kaynaktan kayıtlı 52 mescid, biri tespit edemediğimiz, 29'u zamanımıza ulaşmayan, 12'si klasik görünümünü yitirmiş, 2'si harabe, ve 8'i özgün biçimi tamamı ile ya da kısmen koruyarak ayakta olan eserlerden oluşur.

Mescidlerde yok olma ve klasik biçimini yitirme oranlarının yüksekliğini, önce bunların mütevazi boyutlarına, sonra istisnasız sakıflı yapılar olmalarına bağlıyoruz. Kolayca yanmış ve yıkılmış, bazan yenilenmiş fakat çoğu kez önemsenmeyerek ortadan kalkmalarına göz yumulmuştur. Yenilenen Sinan mescidlerinin de 16. yüzyıldan çok, onarımın yapıldığı dönemin mimârî üslubunu yansıtmaması nedeniyle Sinan'la ilişkisi zayıflamıştır. Bu yüzden, Sinan'a bağlanan mescidleri değerlendirirken elde kalan çok az özgün örnekten söz edilebileceğine peşinen işaret etmek gerekir.

I. Tespit Edemediğimiz Mescid

Tezkiret ül-Ebniye'nin İkinci Bölümünde, 37. sırada kayıtlı olan Kaysunîzâde Mescidi'nin İstanbul'da olduğu belirtilmiş fakat semti açıklanmamıştır. Reis ül-etibba Kaysunîzâde Mehmed Efendi'nin Halıcıoğlu'nda yaptırdığı mescidin üç tezkerede yer almasına karşılık adı tek tezkerede geçen ve nerede bulunduğu bilinmeyen bu mescidin inşa edilmediği, **Tezkiret ül-Ebniye**'ye yanlışlıkla alındığı kanısındayız.

II. Yok Olan Mescidler

Tezkerelerde yeri belirtilen, kaynaklarda sözü edilen, çoğu hakkında bilgi sahibi olduğumuz fakat şimdi ayakta olmayan Sinan mescidleri şunlardır:

Fener'de Kuburbeli Camii adıyla tanınan Abdi Subaşı Mescidi. (Fâtih dönemine tarihlenen bu mescidi Kırkçeşme Su Yolları Binaemini Mahmud Ağa Sinan'a yeniletmişti.)

Samatya'da, Yokuşbaşı Sokağı'nda Bezirgânzâde Bayram Çelebi Mescidi.

Sultanselim'de, Çarşamba Caddesi üzerindeki Bezzazistan Kethüdası Hüseyin Çelebi Mescidi.

Silivrikapı'da Alay İmamı Sokağında Sipahi Ocağından İbrahim Çavuş'un yaptırdığı Çavuş Mescidi.

Topkapı'da, adını verdiği sokakta bulunan, Şeyhülislâm Çivizâde Meh-

med Efendi Mescidi¹.

Fatih'te, Otlukçu Yokuşu'nda Hocaşâde Mustafa Efendi adına yaptırılan Hacıgâzâde Mescidi.

Zeyrek'te, Evliya Çelebi'nin, "mükellef bir mesciddir" sözleriyle tanımladığı² Tok Hacı Hasan Mescidi.

Sarıgüzel'de, Mesih Mehmed Paşa Camii yakınında bulunan Hacı İlyas Mescidi.

Sarıgüzel'de, Dibek Caddesi ile Aynacılar Camii Sokağı kavşağında yer alan Hacı İvaz Ağa (Ayvaz Kasap) Mescidi.

Yine Sarıgüzel'de Şair Cem Sokağı'nda Aynalı Çeşme Camii adıyla tanınan Hacı Sarı Nasuh Mescidi.

Üsküdar'da, Doğancılar semtinde bulunduğu sanılan Kızıl Ahmedli Hacı Ahmed Paşa'nın yaptırdığı Hacı Paşa Mescidi.

Zeyrek'te, Fil Yokuşu'ndaki Şeyhülislâm Hâmid Efendi Mescidi³.

Tezkerelerde Ayasofya yakınında olduğu açıklanan, Evliya Çelebi'nin Alay Köşkünü'nün karşısında olduğunu belirttiği⁴, Hersek Bodrumu Mescidi.

Topkapı dışında yer alan Defteremini İlyaszâde Şücaeddin Efendi Mescidi.

Fatih'te Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi'nin yaptırdığı Kadızâde (Çırçır) Mescidi.

Çakmakçılar Yokuşu'nda bulunan Kemhâcılar Kârhanesi Mescidi.

Yine Çakmakçılar Yokuşu'ndaki Kuyumcular Kârhanesi Mescidi.

Kumkapı'da Kürkçübaşı Süleyman Ağa'nın yaptırdığı Kürkçübaşı (Kumkapı) Mescidi.

Yeni Bahçe'de Yeniçeriler Kâtibi Hafız Mustafa Çelebi'nin adını taşıyan Mustafa Çelebi Mescidi.

Yine Yenibahçe'de Veziriazam Rüstem Paşa'nın yaptırdığı Mescid. Bu mescid Attar Halil Camii adı ile yirminci yüzyıla ulaşmış, 1957 yılında Vatan Caddesi açılırken yıktırılarak ortadan kalkmıştır⁵.

Hasköy'de Sinan'ın yenilediği Saraçhane Mescidi.

Surlar dışında, Mevlânakapı'dan Merkezefendiye giden cadde üzerinde

1. Bu mescid 1947 yılına kadar ayakta idi. O yıl yıktırılarak ortadan kalkmıştır. Bkz. İstanbul Ansiklopedisi, C. 8, s. 4041.

2. C. I, s. 312.

3. Evliya Çelebi Hâmid Efendi Mescidi'ni 1577-8 (H.985) yılına tarihler. Bkz. C. I, s. 312.

4. C. I, s. 313.

5. Attar Halil Mescidi eski bir Bizans Kilisesi olup Hacı Halil Ağa adında bir hayırsever tarafından Fetih'ten hemen sonra mescide dönüştürülmüştür. Mescid Tahtakale'de, şimdi Rüstem Paşa Camii'nin bulunduğu yerdeydi. Rüstem Paşa Camii'nin burada yapılabilmesi için bir fetva çıkartılmış, mescid fetvaya dayanılarak yıktırılmış, enkazıyla da Rüstem Paşa Yenibahçe'de yeni bir mescid yaptırmıştı. Bkz. İ.H. Konyalı, Mimar Koca Sinan'ın Eserleri (İstanbul 1950), s. 206.

bulunan Sarrafbaşı Mescidi.

Yenibahçe'de, Halıcılar Medresesi yakınında yer alan Simkeşbaşı İskender Ağa Mescidi (Simkeş Camii).

Yine Yenibahçe'de Halıcılar Medresesi ile Guraba Hastahanesi arasında bulunan Kapudanıderyâ Sinan Paşa Mescidi⁶.

Salıpazarı'nda, Deryâbeyi Süheyl Bey'in adını taşıyan mescid⁷.

Çarşamba'da Defterdar Şerifzâde Efendi Mescidi.

Kumkapı'da Musalla Caddesi'nde bulunan Şeyh Ferhad Mescidi.

Unkapanı'nda, Abdülezel Paşa Caddesi'ndeki Tüfenkhane Mescidi.

Fener'de, Yayabaşı Mescidi.

III. Biçimi Değişen Mescidler

Mimar Sinan'ın Klasik dönemden sonra yenilenen ve bu yenilenme sırasında özgün mimârî biçimini yitiren 12 mescidinden 8'i İstanbul'un içinde, öbürleri Eyüp, Hasköy, Kasımpaşa ve Galatasaray yakınında bulunur.

Eyüp'te Abdürrahman Şeref Bey Caddesi ile Arpacı Hayreddin Sokağı kavşağında yer alan Arpacıbaşı Mescidi, ilk yapısı Fâtihten Sultan Mehmed zamanına inen, Sinan'ın onardığı, ancak 19. yüzyıl sonlarında Klasik dönemle adı dışında bütün bağlarını kopararak temelden yenilenen asimetrik planlı, ahşap duvar ve çatılı, asma minareli bir yapıdır.

Hasköy'de Kırmızı Minare adıyla tanınan mescidin ilk yapısı da 15. yüzyıla tarihlenir. Kiremitçi Ahmed Çelebi'nin yaptırdığı mescidi Sinan onarmış, fakat 19. yüzyılda harap olan mescid 1899-900 (H.1317) yılında II. Abdulhamid'in yenilediği ve daha sonra bir kez daha elden geçirildiği için Sinan zamanındaki onarımına ilişkin özelliklerini tümüyle yitirmiştir.

Sokollu Mehmed Paşa'nın kâhyası Yahya Kethüda'nın Kasımpaşa'da, eski Saray Pazarbaşı Meme Kethüda'nın Galatasaray-Tophane arasında yaptırdıkları mescidler ise Sinan'ın özgün eserleri arasında yer alırlar. Yahya Kethüda 1894 depreminde çökmüş, Meme Kethüda 1870 Beyoğlu yangınında yanmış; birincisi harap olduktan kısa bir süre sonra, ikincisi 1959 yılında asıllarından farklı biçimde yenilenmişlerdir.

Şeyhülislâm Çivizâde Mehmed Efendi'nin kızı Ümmügülsüm adına yaptırılan Çivizâde Kızı Mescidi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin güneyinde bulunur. Zamanımıza harap durumda ulaşmış, Vakıflarca 1965 yılında onarılarak kurtarılmıştır. Duvarlar kaba yonu taş, çatısı kiremit kaplı, son cemaat yeri kapalı, minaresinin yuvarlak gövdesi sıvalıdır. Doğu cephesinde üç, güney cephesinde dört pencere yer alır; fakat batı duvarı sağırdır. Yeni yapılan kapı, mihrab, mah-

6. 1918 Sultanselim yangınında harap olduktan sonra onarılmadığı için yok olup giden Sinan Paşa Mescidi hakkında fazla bilgimiz yoktur. Yalnız on iki köşeli, külâhlı, köşk minaresini Gurlitt'in yayınladığı krokiden biliyoruz. Bkz. *Die Baukunst Konstantinopels* (Berlin 1912), s. 76, res. 149.

7. Sinan'ın Salıpazarı'nda yaptığı Süheyl Bey Mescidi yol genişletilmesi yüzünden 1873-4 (H.1290) yılında yıktırılarak daha geride yeniden inşa edilmişti. Abdülaziz zamanında yaptırılan Fevkanî Camiide, altındaki çeşmesi ile birlikte, bu sefer Meclisi Mebusan Caddesi genişletilirken 1957 yılında yıktırılmış ve arasına bir işhanı yaptırılmıştır. Bu konuda etraflı bilgi için Bkz. Fazıl Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalbedilen Cami Vesaire", *Vakıflar Dergisi VIII* (Ankara, 1969), s. 333.

fil korkulukları gibi öğelerin herhangi bir özelliği yoktur.

Büyük ihtimalle 1912-3 (H.1331) yılında yenilenen Kocamustafapaşa'daki Duhanîzâde Mustafa Efendi Mescidi⁸ ise sivri kemerli yüksek pencereleri ile Osmanlı Gotik üslubunun bir örneği olarak karşımıza çıkar. Beden duvarları iki sıra tuğla hatıllı moloz taştan yapılmış, son cemaat yeri bulunmayan, bodur minareli Duhanîzâde Mescidi'nin eski temeller üstüne çıkıldığından plan ölçüleri ve özgün minare kürsüsü dışında 16. yüzyıla bağlanabilecek yanı kalmamıştır.

Yine Kocamustafapaşa'da, Hacı Pîri Sokağı'nda bulunan Debbağ Hacı Hamza Mescidi⁹ de, Duhanîzâde gibi, 19. yüzyılda eski temellerden yararlanmak suretiyle yenilenen ve asıl minare kürsüsünü koruyan bir başka Sinan mescidi olmaktadır. Duvarları moloz taş, son cemaat yeri ahşap, tek katlı yüksek pencereleri sağır kemerli, mihrabı yuvarlaktır. Mihrab nişinin içinde 19. yüzyıla ait yağlı boya süsler yer alır.

III. Murad zamanı ileri gelenlerinden Emîr Ali Çelebi tarafından Karagümrük'ün Derviş Ali Mahallesi'nde yaptırılan mescid ise 1812 yılında yenilediği zaman özgün mimârisini tümüyle yitirmiş, fakat bu yenilemede sekizgen gövdeli, her yüzünde kemerli ezan pencereleri bulunan köşk minaresine dokunulmadığı için minaresinin klasik üslubu bozulmadan zamanımıza ulaşmıştır.

Bugün Kirazlı Mescid adıyla tanınan Süleymaniye'deki Süleyman Subaşı Mescidi de 19. yüzyıl ortalarına doğru yenilenmiş¹⁰, bu yenileme sırasında ana kitlesi kible yönünde uzatılmış, iki katlı pencereleri yuvarlak kemerli yüksek pencerelere dönüştürülmüş, mihrabı ile minaresi zamanın mimârî zevkine göre değiştirilmiştir.

Yenilenen Sinan mescidlerinden son üçü Sinan'ın Mimarbaşılığa atanmadan önceki eserleri arasında yer alırlar. Bunlar, Samatya Rûznâmecî Abdi Çelebi (1533-4/H.940), Kumkapı Muhsine Hatun (1532-3/ H.939) ve Karagümrük Üçbaş (1530-1/H.937) Mescidleridir. Sonuncusu, Sinan'ın İstanbul şehrindeki tarihi bilinen ilk yapısıdır.

Rûznâmecî Çelebi Abdullah Efendi'nin adını taşıyan mescid Cumhuriyet dönemine harab durumda ulaşmış, Hakim Abdülkâdir Mahir Bey ve Süada Hanım'ın yardımlarıyla 1933 yılında özgün plan ve kitle kuruluşuyla en ufak ilgisi olmayan seçmeci bir üslupla, yenilenircesine onarılmıştır.

Muhsine Hatun Mescidi ise 1718 yılında yandıktan kısa bir süre sonra onarılan¹¹, fakat şimdiki görünümü 19. yüzyılda geçirdiği yenilemede alan bir yapıdır. Osmanlı Gotik üslubunda sivri kemerli yüksek pencereleri ile şerefe altı düz, demir korkuluklu tuğla minaresi yenilemenin 19. yüzyıl sonlarında gerçekleştiğine işaret eder. Öte yandan, kitabeli kapısına ve kapının iki yanındaki pencerelerine dokunulmadığı için mescidin son cemaat yeri duvarı özgün biçim ve niteliklerini korumaktadır.

Sarayağası Caddesi üzerinde medrese ile birlikte yapılan Üçbaş Mescidi-

8. Avlusundaki üç musluklu su teknesi üzerinde, "sâhib ül-hayrât Kayserili Merkezzâde Abdülkâdir 1331" yazılıdır. Bu tarihin mescidin yenilediği tarih olduğu kabul edilebilir.

9. T. ÖZ bu mescidi kaynak göstermeden 1577 yılına tarihlemektedir. Bkz. İstanbul Camileri, C. I (Ankara 1962), s. 64.

10. Kirazlı Mescid'in kible duvarına yapışık çeşmenin 1841-2 (H.1257) tarihli kitabesi yenilemenin yılına ışık tutan bir belge olmaktadır.

11. Cezar, a.g.e., s. 347.

di'nin ana kitlesi de asil görünümünü yitirmiş olmakla birlikte kitabeli dış kapısı ile yanındaki bodur minarenin kürsüsü de 16. yüzyıldan kalmıştır. Müderris Nureddin Hamza Efendi'nin yaptırdığı mescid¹² 1729 Balat yangınında yandıktan sonra onarılmış¹³, ve 1960'lı yıllarda bir dernekçe ele alınarak şimdiki kaba halini almıştır.

IV. Harabeye Dönüşmüş Mescidler

Mimar Sinan'a bağlanan mescidler arasında biri Sinan'ın kendi yapısı öteki onardığı eski bir yapı olmak üzere bugün harabe halinde olan iki mescid vardır: Kaysûnîzâde ve Hadım İbrahim Paşa Mescidleri.

Üç tezkerede de adına rastladığımız Kaysûnîzâde Mescidi Halıcıoğlu'da Elifi Efendi Caddesi'nde yer alır. Bânisi Reis ül-etibba Kaysûnîzâde Mehmed Efendi'dir. Kare bir ana kitle, kapalı bir son cemaat yeri, ve yalnız kürsü ve papuç bölümleri ayakta kalan minareden oluşan mescidin hangi tarihte yapıldığı bilinmemekte, ancak kapısının üzerinde bulunan iki satırlık kitabeye göre 1882-3 (H.1300) yılında esaslı bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Daha sonra çatısı çökmüş, beden duvarlarının üst bölümleri yıkılmış, ve mescid harabe halinde günümüze gelmiştir.

Kanunî'nin vezirlerinden Hadım İbrahim Paşa'nın adını taşıyan ikinci mescid ise kiliseden bozmadır. İsakapısı'nda, 14. yüzyıl başlarına tarihlenen tek nefli kiliseyi¹⁴ Sinan mescide çevirmiş, ve yanına bir kolu ötekinden uzun olan U biçiminde bir medrese eklemiştir. Ahşap çatısı ile bodur minaresi 1894 depreminde çöken mescid daha sonra onarılmayarak kendi haline bırakıldığı için zamanla bir taş yığınınna dönüşmüştür.

V. Özgün Mimârisini Koruyan Mescidler

Özgün mimârî özelliklerini hiç olmazsa kısmen koruyan Sinan yapısı sekiz mescidden biri planimetrisiyle, beşi beden duvarları ve minare kürsüsüyle, ikisi de hemen hemen tümüyle 16. yüzyıl klasik görünümleri bozulmamış yapılardır.

Adını verdiği cadde üzerinde, Hattat Nazlı Mahmud Efendi'nin adını taşıyan Defterdar Mescidi, avlu ve iç kapıları üzerindeki biri Farsça öteki Arapça kitabelere göre 1540-1 (H.947) yılına tarihlenir. Evliya Çelebi'nin, "*Defterdar İskelesi kenârında kâr-ı kadîm bir küçük camidir... Ve kâr-ı kadîm bir alçak minaresi dahi vardır*,"¹⁵ sözleriyle anlattığı mescid 1766 depreminde yıkılmış, daha sonra cami olarak yenilenmiştir¹⁶. Onsekizinci yüzyılda yapılan camiin kubbeli olduğu öne sürülmüştür¹⁷. Ne var ki, bu kubbe çökmüş, 1971-1972 yıllarında gerçekleştirilen onarımda kubbenin yerini kiremit döşeli bir çatı almıştır.

Defterdar Camii'nin beden duvarları düzgün küfeki taşındandır. Son ce-

12. Öz, a.g.e., C. I, s. 148.

13. Cezar, a.g.e., s. 354.

14. Semavi Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi* (İstanbul, 1963), s. 29.

15. C. I, s. 394.

16. Semavi Eyice, (İstanbul, 1955), s. 100.

17. Halli Ethem, *Camilerimiz* (İstanbul, 1933), s. 52.

maat revakı dört mermer sütuna dayanır. Minaresinin peteği ve külâhı yeni ise de bodur gövdesi ile stalaktit bingilere oturan şerefesi klasik üsluptadır. Mermer mihrabı ve kapısını da klasik üslubu yansıtan öğeler arasında saymak gerekir.

İstanbul Kadısı ve Anadolu Kazaskeri Döğmecizade Mehmed Bâki Efendi'nin Eyüp'te yaptırdığı mescid de **Tuhfet ül-Mi'marin**'deki, "*Eyyûb-i Ensârî'de merhûm Döğmecibaşı Mescidi. Sonra câmi olmuşdur*", kaydından camiye dönüştürülen bir başka Sinan mescidi olmaktadır. Döğmecibaşı- ya da Döğmeciler- Camii tuğla hatıllı taştan yapılmış sakıflı bir ana kitle, kapalı bir son cemaat yeri, ve tuğla gövdeli, soğan kubbeli bir minareden oluşur. 1822-3 (H.1238) ve 1897-8 (R.1313) yıllarında esaslı onarımlardan geçmiş, minaresi ve son cemaat yeri ikinci onarım sırasında şimdiki biçim ve görünümünü almıştır.

Ondokuzuncu yüzyılda Gazi Hasan Paşa vakfınca onarıldıktan sonra Gazi Hasan Paşa Camii adını alan¹⁸, fakat şimdi Emin Bey Camii denilen Kasımpaşa'daki Tersane Emîni Hasan Çelebi Mescidi'ni bir dernek 1952 yılında onarmış, bu onarımda üst örtüsü betonarmeden yapılarak içeride ayrıca iki sütunla da desteklenmiştir. Son cemaat yerinin yerini alan iki katlı ön bölüm de aynı onarımın ürünüdür. Mescidin görünümünü olumsuz yönde etkileyen bu müdahalelere rağmen Emin Bey Camii klasik karakterini kısmen de olsa korumakta, kesme küfeki taşından beden duvarları, iki katlı pencereleri, kapısı ve mihrabı, minare kürsüsü bozulmadan günümüze ulaşmış bulunmaktadır.

Şimdi Münzevi Camii denilen Eyüp Süleyman Subaşı Mescidi'nin son cemaat yeri de 1967 yılında iki katlı kârgir bir ön bölüme dönüştürüldüğü zaman karakterini kaybetmiştir. Ayrıca, üst pencerelerinin beton lentoları, mihrabı ve minberi de mescidin özgün görünümüne ters düşerler. Öte yandan, Horasan harçla yapılmış moloz taş duvarlarının, alaturka kiremit döşeli çatısının, sivri külâhlı bodur minaresinin geçirdikleri onarımlarda klasik görünümlelerinden fazla bir şey kaybetmedikleri görülmektedir.

Yine Eyüp'te bulunan Babüssaade Ağası Davud Ağa'nın 1554-5 (H.962) tarihli mescidi bodur minaresi, moloz taştan beden duvarları, ve sakıflı üst yapısıyla klasik görünümünü koruyan fakat son cemaat yeri değişikliğe uğramış bir başka Sinan mescidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında dış yüzü tahtayla kaplanan son cemaat yerinin eski meşe direkleri kaplamanın altında durmakta ve özgün direkliğin cephede dört, yanlarda ikişer açıklıklı olduğuna işaret etmektedir.

Kocamustafapaşa'da Meşeli Mescid adıyla tanınan Arakiyeci (Takkeci) Ahmed Çelebi Mescidi'nin¹⁹ son cemaat direkliği de, aynı şekilde, sonradan kapatılmışsa da klasik ölçü ve niteliklerini korumaktadır. Son cemaat yerinin iç duvarı, sivri kemerli kapısı, geçmeli bir bordürle çevrelenmiş Bursa kemerli mihrabı, ana kitlenin kirpi saçaklı kaba yonu taş örgülü duvarları, iki katlı pencere düzeni çok köşeli minare kürsüsü de klasik üslubu bozulmadan zamanımıza gelmiştir.

Mimar Sinan'ın kendi adına 1573-4 (H.981) yılında yaptırdığı sanılan²⁰ Akşemseddin Caddesi'ndeki mescide gelince: Bu yapı 1918 yılında yanmış, bir

18. Öz. a.g.e., C. II (Ankara, 1965), s. 22.

19. Takkeci Ahmed Çelebi Mescidi'nin yapım tarihi bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda 1591-2 (H.1000) yılında yapıldığı yazılıysa da Mimar Sinan için çok geç olan bu tarih Takkeci Ahmed Çelebi Mescidi'nin değil Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin tarihidir.

20. Öz. a.g.e., C. I, s. 105, not 222. Eyice, minarenin "1580'e doğru" yapıldığı kanısındadır. Bkz. "İstanbul Miralari", Türk San'atı Araştırma ve İncelemeleri I (İstanbul, 1963), s. 62.

Eyüp Süleyman Subaşı

süre ayakta duran beden duvarları da zamanla eriyip giderek ortadan kalkmıştır. Gurlitt'in 1918 den önce çizdiği krokiye dayanarak²¹ Ali Saim Ülgenin 1944 yılında hazırladığı restitüsyon projesine göre 1976 yılında eski temeller üstüne yeniden inşa edilen Mimar Sinan Mescidi biri kapalı (kışlık) öteki açık (yazlık) yanyana iki birimli ana kitle ve onun önündeki avlu ile köşk-minareden²² oluşur. Her yüzünde bir ezan penceresi bulunan sekizgen gövdeli köşk-minaresi düzgün kesme küfekten, beden duvarları tuğla hatıllı taştan olup sakıflı mescid, yenilenmiş olmakla birlikte, asıl ölçülerini koruyan klasik görünümlü bir eserdir.

Büyük Çekmece'de Kanunî'nin Sinan'a yaptırdığı dört parçalı köprünün başındaki Sultan Süleyman Kervansarayı'nın karşısında bulunan Sokollu Mehmed Paşa Mescidi de tuğla hatıllı kesme taş duvarları, iki katlı pencere düzeni, ve son cemaat yerini de içine alan dört yüzeyli üst örtüsü ile özgün mimârîsi bozulmamış bir başka Sinan eseri olmaktadır. Avlu kapısına bitişik minber-minare, soğan kubbesi dışında klasik ölçü ve çizgilerini korumaktadır. Son yıllara kadar açık olan meşe direkli son cemaat yerinin kapatılarak oda haline getirilmesi mescidin görünümünü olumsuz yönde etkilemişse de direkler kaldırılmadığı için mimârî kuruluş değişmemiştir.

Değerlendirme

Elde kalan Sinan yapısı mescidler topluca incelediğimiz zaman, bunların kare ya da dikdörtgen planlı kârgir duvarlı, düz tavanlı, ve sakıflı, son cemaat yerleri meşe direkli, minareleri kısa gövdeli yapılar olduğu sonucuna varıyoruz. Beden duvarları kesme küfekten inşa edilmiş bir kaç örnek göz önünde tutulmazsa, Sinan mescidlerinin genellikle tuğla hatıllı kesme ya da kaba yonu taştan yapıldığını, duvarlara iki katlı pencereler açıldığını, ve çatı örtüsünün alaturka kiremit döşeli olduğunu görüyoruz²³.

Sinan yapısı mescidlerde son cemaat direkliği cephede beş ya da dört, yanlarda iki açıklıklıdır. Kapı bazan, sakıflı camilerde daima olduğu gibi, merkezde yer almakta, bazan da son cemaat duvarının sağında bulunmaktadır. Sakıflı camilerde kapının iki yanındaki çifte pencerelerin arasında birer mihrab vardır. Mescidlerde, kapı ortada ise sağına ve soluna birer pencere açılmakta, yanda ise arasında bir mihrab bulunan iki pencereli bir sisteme yer verilmektedir.

Sinan mescidlerinin bodur minarelerine gelince: bunları iki ana grupta toplayabiliriz. Birinci gruptakiler mescidin ana kitlesinden ayrı ve genellikle köşk-minare, minber-minare şeklinde yapılmıştır. İkinci gruptakiler ise, son cemaat duvarının sağ ya da sol köşesinde yükselir.

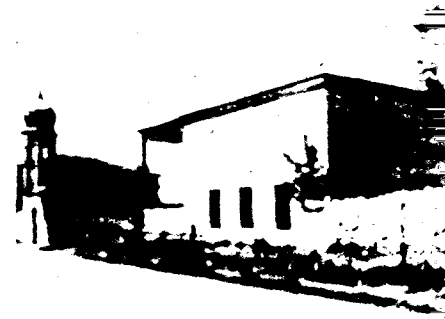
Sonuç olarak, Mimar Sinan'ın sakıflı camileri ile mescidlerini karşılaştırdığımızda, mescidlerin sakıflı camilerden farklı bazı özelliklere sahip olduğunu görüyoruz. Şöyle ki, çatı içine gizlenen ahşap kubbenin Sinan'ın her sakıflı camiinde uygulandığını söyleyemiyorsak da hiç bir mescidinde yapılmadığı -- başka deyimle, mescidlerin düz tavanlı olarak tasarlandığı-- kesindir.

Aynı şekilde, çâr-puşta çatının kurşun kaplandığı kaynaklarda açıklanı-

21. Bkz. Gurlitt, *age.*, s. 76, res. 147.

22. 1918 yangınında minare de hasar görmüştür. Fakat mescidden farklı olarak minarenin yıkılması önlenmiş, 1938 ve 1962 yıllarında iki kez onanılarak özgün köşk-minare kurtarılmıştır.

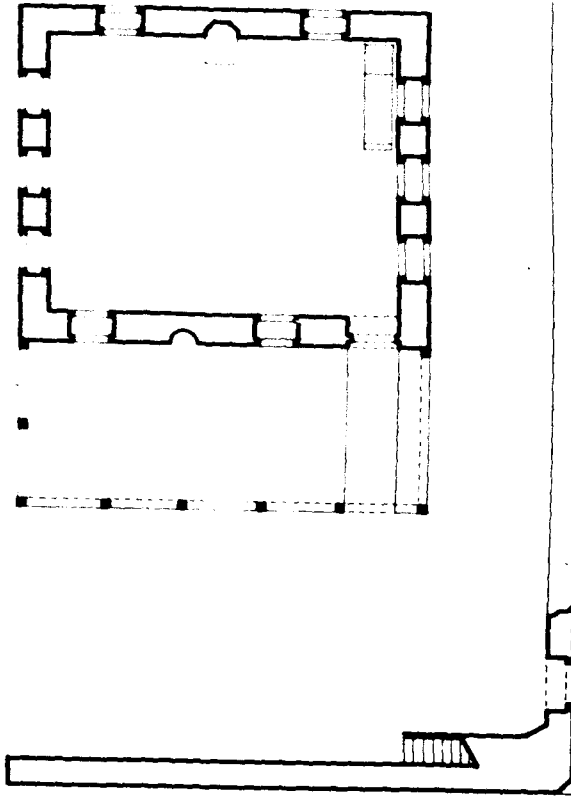
23. Sokollu Mescidi çatısının kurşun kaplamasını hatalı bir restorasyon kararının sonucu şeklinde değerlendirmek icap eder.

Büyükçekmece ve Sokollu
Mescidi

yor. Herhangi bir sakıflı camide kiremit çatı yapılmadığı iddia edilemezse de kiremitin öncelikle mescidlerde kullanıldığı bellidir.

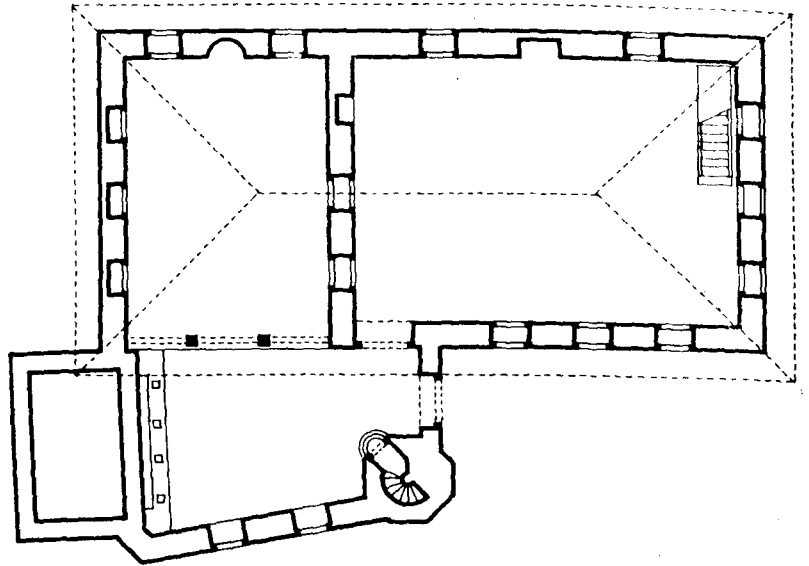
Sakıflı camilerde minarenin ölçü ve oranları kârgir kubbeli camilerinkine benzer. Oysa mescid minarelerinin gövdeleri kısa tutularak cami ile mescid arasında derhal göze batan bir ayırım yapılmıştır. Daha da belirgin bir özellik, bazı mescidlerde minarenin ana kitleden kopararak avlu kapısı ile birleştirilmesidir ki Anadolu Selçuklu çağının minareli taç kapılarını hatırlatan bu uygulamanın örnekleri, mescidin ana kitlesiyle bütünleşen minarelerin yuvarlak gövdeli, şerefeli sivri külâhlı standart biçimine karşılık, bağımsız minarelerde Sinan'ın alışlagelmiş kalıpları kırarak köşk-minare, minber-minare gibi yeni türler denediğini göstermektedir.

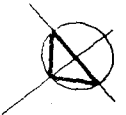
0 1 2 3 4 5 10m
A.K.

Sokullu Mehmet Paşa Mescidi, Büyükçekmece

0 1 2 3 4 5 10 15m. A.K.

Mimar Sinan Mescidi